

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ

Актуальність проблеми зумовлена наростаючими процесами світової глобалізації, в умовах якої визначальними чинниками конкурентоздатності національних економік постають знання та інновації. Оскільки головний чинник національної конкурентоздатності – інтелектуальний потенціал – формується в системі вищої освіти, проблема забезпечення рівня якості вищої освіти набуває дедалі більшої актуальності і розглядається як стратегічно важливий національний пріоритет. Реакцією європейських країн на динамічні зміни, спричинені глобалізаційними викликами, стало оновлення національних систем вищої освіти та формування єдиного європейського освітнього простору. Інтеграція України до європейського освітнього співтовариства детермінували модернізацію національної системи вищої освіти, одним з напрямів якої є впровадження європейських стандартів якості.

Питання забезпечення якості вищої освіти висвітлені в численних публікаціях вітчизняних і зарубіжних науковців, які розглядають якість освіти в кількох аспектах: соціально-філософському, освітянському, педагогічному, соціологічному, управлінському (А.Алексюк, В.Андрущенко, М.Арчер, В.Астахова, К.Астахова, Р.Барнетт, О.Бермус, І.Вакарчук, В.Вікторов, Б.Вульфсон, Б.Гершунський, О.Глузман, А. Гофрон, Т.Гусен, Д.Дзвінчук, Б.Жебровський, В. Жуков, В.Журавський, М.Згуровський, М.Кісіль, К. Корсак В.Кремень, М.Култаєва, В.Кушерець, А.Літл, О. Локшина, В.Луговий, М.Лукашевич, В.Лутай, О. Ляшенко, М.Михальченко, І.Надольний, С. Ніколаєнко, В.Огнев'юк, С.Плаксієв, М.Поляков, І. Предборська, М.Романенко, В.Савчук, О.Скін, В.Скотний М.Степко, А.Тайджнман, В.Ткаченко та інші).

Інноваційні зрушення в системі національної вищої освіти на засадах Болонського процесу, країни-учасниці якого ставлять за мету підвищення рівня якості європейської освіти, детермінують подальше комплексне з'ясування багатьох складових процесу впровадження стандартів європейської системи забезпечення якості вищої освіти на вітчизняних теренах. З огляду на це, метою даної статті постає аналіз процесу імплементації європейської системи якості вищої освіти в Україні та дослідження механізмів, напрямів та специфіки її впровадження в контексті модернізації національної системи вищої освіти.

Відповідно до програмного документа ЮНЕСКО "Реформа та розвиток вищої освіти" (1995 р.) *якість вищої освіти* розглядається як багатовимірна концепція, що охоплює всі основні функції та різновиди діяльності вищої, спрямовані на забезпечення випускникові можливостей швидко й ефективно включитися в трудову діяльність в інтересах суспільства, роботодавця та задля власної користі [1: 35-36]. У Декларації, прийнятій Міжнародною конференцією з вищої освіти в листопаді 1998 р., вказується, що якість освіти – це поняття, яке охоплює всі аспекти діяльності вищого навчального закладу: навчальні та академічні програми, наукову і дослідницьку роботу, професорсько-викладацький склад і студентів, навчально-матеріальну базу і ресурси [2: 171].

Під *якістю вищої освіти* розуміється сукупність якостей особи з вищою освітою, що відображає її професійну компетентність, ціннісну орієнтацію, соціальну спрямованість і зумовлює здатність задовольняти як особисті духовні і матеріальні потреби, так і потреби суспільства [3]. Системою якості фахівці вважають сукупність організаційної структури, методик, процесів і ресурсів, необхідних для здійснення управління якістю [4]. Під *імплементацією* прийнято розуміти фактичне виконання, здійснення державами міжнародних правових норм, яке передбачає втілення зобов'язань, узятих державами у міжнародних договорах, у норми внутрішнього національного законодавства [5: 331]. У вузькому сенсі процес імплементації європейської системи забезпечення якості вищої освіти передбачає транспонування актів законодавства Європейського Союзу, включаючи створення порядку та процедур їх впровадження. У широкому сенсі цей процес включає також глумачення, практику застосування, забезпечення дотримання та виконання органами державної влади правових норм, які відповідають європейському праву в освітній галузі.

Тривалий час на європейських теренах не існувало єдиної системи інституційної оцінки діяльності освітніх установ, проте у 2000 році була утворена Європейська мережа гарантії якості у вищій освіті (ENQA). Її підґрунтя було закладено пілотним проектом "Європейський пілотний проект по оцінці якості вищої освіти" (1994-1995 рр.), матеріалами Рекомендацій Єврокомісії з європейського співробітництва в питаннях гарантії якості у вищій освіті (98/561/ЕС від 24 вересня 1998 р.) та текстом Болонської декларації 1999 року.

Задля формування системи забезпечення якості вищої освіти в Болонському процесі міністри країн-учасниць у Берлінському комюніке від 19 вересня 2003 року доручили ENQA через її членів у співпраці з Європейською Асоціацією університетів (EUA), Європейською Асоціацією вищих навчальних закладів, що не є університетами (EURASHE), та Європейським студентським міжнародним бюро (ESIB, що у 2007 році перейменовано на ESU – Європейську студентську спілку), які утворили групу E4, розробити "узгоджені стандарти, процедури та рекомендації із забезпечення якості" [6]. Розроблені стандарти і рекомендації – European quality assurance standards and guidelines (ESG) – були схвалені на конференції в Бергені 2005 року і призначалися для надання допомоги як вищим навчальним закладам при розробці своїх власних систем забезпечення якості освіти, так і агенціям, які здійснюють відповідні перевірки. Фактично, в ESG були закладені єдині вимоги щодо забезпечення якості освіти в зоні європейського освітнього простору [7].

Заключним етапом формування європейської системи забезпечення якості вищої освіти можна вважати створення 4 березня 2008 року в Брюсселі Європейського реєстру забезпечення якості (EQAR), засновником якого стала група E4. Головною умовою занесення до вищезначеного реєстру було визначено відповідність ESG та низці інших критеріїв, окреслених у доповіді групи E4 на конференції у Лондоні 2007 року [8].

Існуюча нині Європейська система забезпечення якості освіти базується на Європейських стандартах і рекомендаціях (ESG), що складаються з трьох частин і відповідно пропонують *три групи стандартів*: внутрішнього забезпечення якості у вищих навчальних закладах; зовнішнього забезпечення якості вищої освіти; забезпечення якості в діяльності агенцій із зовнішнього забезпечення якості. Серед ключових завдань Європейської системи забезпечення якості освіти варто

виокремити наступні: сприяння забезпеченню освітніх установ необхідними ресурсами (кадровими, фінансовими, матеріальними, інформаційними, науковими, навчально-методичними тощо); організація навчального процесу, адекватного сучасним тенденціям розвитку національної та світової економіки та освіти; контроль за освітньою діяльністю вищих навчальних закладів та якістю підготовки фахівців на всіх етапах навчання та на всіх рівнях: рівні ВНЗ, державному та міжнародному (європейському) рівнях. Специфіка сучасних критеріїв оцінювання якості освіти полягає в тому, що припускаючи свободу для університетів у формуванні навчальних планів, Європейська система забезпечення якості вищої освіти водночас спонукає до постійного вдосконалення освітніх програм з метою підвищення їх якості; детермінує необхідність стимулювання інновацій в освітніх стандартах задля підвищення якості підготовки фахівців та їх конкурентоспроможності на ринку праці.

Приєднання у 2005 році України до Болонського процесу детермінувало необхідність проведення відповідної роботи з приведення існуючої системи забезпечення якості вищої освіти відповідно до взятих зобов'язань. Гарантування якості вищої освіти на рівні держави досягається через розробку нормативно-правових, організаційних, науково-методичних та інших документів, що регламентують систему державного контролю якості освіти. Протягом 2005-2009 років було проведено чимало заходів, які мали слугувати забезпеченню якості вищої освіти. Серед нормативних документів, спрямованих на забезпечення якості освіти, слід назвати Постанову Кабінету Міністрів України "Про невідкладні заходи щодо запровадження зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти", наказ Міністерства освіти і науки України "Про затвердження Плану дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року", Указ Президента України "Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні [9].

З метою подальшого розвитку національної системи освіти, забезпечення якості вищої освіти та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство були підготовлені проекти Законів України "Про внесення змін до Закону України "Про вищу освіту" з урахуванням вимог і рекомендацій Болонського процесу, "Про післядипломну освіту", "Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів України (щодо формування та розміщення державного замовлення на прийом, на навчання та випуск фахівців)", "Про внесення змін до законів України "Про наукову та науково-технічну діяльність", "Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків". Міністерством освіти і науки України було розроблено план з покращення та адаптації національної системи забезпечення якості вищої освіти відповідно до стандартів та норм Європейської мережі забезпечення якості щодо внутрішнього забезпечення якості у вищих навчальних закладах; зовнішнього забезпечення якості вищої освіти; створення національної агенції із забезпечення якості вищої освіти відповідно до Європейських стандартів та рекомендацій щодо забезпечення якості.

У вересні 2007 року в Україні було запроваджено систему ранжування вищих навчальних закладів, а в липні 2008 року було створено робочу групу із розроблення національної рамки кваліфікацій із вищої освіти. У грудні 2007 року Українську асоціацію студентського самоврядування було прийнято до Європейського студентського союзу, а в березні 2008 року Україна стала повноправним урядовим членом Європейського реєстру забезпечення якості, що можна вважати дієвим поступом України в напрямку забезпечення європейського рівня якості вищої освіти.

Запроваджена в українських вузах система внутрішнього забезпечення якості освіти реалізується через процедури ліцензування і акредитації. Ця система контролю здійснюється як через самооцінювання діяльності вищого навчального закладу за певними кількісними та якісними критеріями, визначеними стандартами вищої освіти, так і через регулярне опитування (анкетування) студентів, випускників та роботодавців. Система контролю якості освіти на рівні вищого навчального закладу охоплює: контроль якості навчального процесу: його організацію, кадрове та навчально-методичне забезпечення; контроль якості підготовки фахівців, оцінювання знань, результатів працевлаштування випускників та їхнього подальшого кар'єрного зростання. Внутрішня оцінка рівня забезпечення якості освіти у вищому навчальному закладі здійснюється також через систему ректорських контрольних робіт і систему державних екзаменаційних комісій. У провідних вітчизняних ВНЗ сьогодні створюються організаційні структури із внутрішнього забезпечення якості вищого навчального закладу відповідно до вимог Болонського процесу.

Зовнішня система забезпечення якості (зовнішнє експертне оцінювання діяльності вищого навчального закладу) в Україні знаходиться на стадії проведення заходів щодо адаптації національної системи забезпечення якості до стандартів і рекомендацій із забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. Зокрема, розпочалось формування системи моніторингу і визначення рейтингу вищих навчальних закладів, яка при оцінюванні діяльності вузів орієнтується на міжнародні показники (індикатори). Проте вже сьогодні окремі університети самостійно звертаються до міжнародних агенцій з акредитації.

Однак, не зважаючи на існування на національному рівні налагодженої системи забезпечення якості освіти та певні імплементаційні зрушення у світлі євроінтеграційного поступу, в Україні ще існують невикористані резерви в цій галузі. За даними інвентаризації виконання групою країн-учасниць вимог Болонського процесу за 2007 рік, Україна отримала за індикаторами забезпечення якості освіти оцінку 3,5 за п'ятибальною шкалою при загальній оцінці країн-учасниць за цим показником – 4,1 [10]. У Національному звіті України із запровадження положень Болонського процесу за 2007–2009 роки, підготовленому до конференції міністрів європейських країн в Лувені (квітень 2009 р.), зазначається, що лише окремі вищі навчальні заклади мають власну стратегію постійного підвищення якості, яка розміщена на сайтах ВНЗ. Хоча майже всі вищі навчальні заклади публікують оновлену, неупереджену та об'єктивну інформацію про програми та кваліфікації, що надаються у виші, проте процедуру внутрішнього ухвалення, моніторингу та періодичного перегляду програм і кваліфікацій запровадили лише окремі ВНЗ [11]. На основі Національного звіту було дано міжнародну оцінку стану розвитку зовнішньої системи забезпечення якості вищої освіти в Україні: вона оцінюється в 3 бали, а рівень міжнародної участі студентів у забезпечення якості – в 2 бали [12].

Дослідження існуючої нормативно-правової бази, матеріалів і документів Міністерства освіти і науки України дає нам підставу вважати, що імплементації основних засад європейської системи якості вищої освіти на українських теренах могло б прислужитися здійснення наступних заходів: а) розробка рекомендацій щодо запровадження Національних стандартів та рекомендацій для забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти; б) створення системи акредитацій та Національного освітнього акредитаційного центру; в) розробка та запровадження правових механізмів участі роботодавців в процедурі контролю та суспільної відповідальності за якість вищої професійної освіти; г)

проведення заходів щодо підвищення рівня участі студентів у національній системі забезпечення якості; д) удосконалення рейтингової системи оцінювання результатів діяльності вузів; е) запровадження постійно діючого моніторингу якості вищої освіти з урахуванням світового, європейського та національного досвіду; ж) введення в дію практики забезпечення доступності і прозорості інформації з питань забезпечення якості у вищій освіті на всіх рівнях: окремого ВНЗ, національному та міжнародному; з) підвищення міжнародного рівня участі України у зовнішній системі забезпечення якості.

Аналіз Європейських стандартів забезпечення якості вищої освіти дозволяє виділити основні напрями імплементації європейської системи забезпечення якості освіти в Україні, які стосуються як внутрішнього, так і зовнішнього забезпечення, а також діяльності агенцій по забезпеченню якості. По-перше, має бути чітко визначена стратегія і тактика забезпечення якості освіти, а відповідно до цього – політика, процедури і виконавці повинні мати офіційно визначений статус. По-друге, існує необхідність формулювання, оприлюднення і послідовного дотримання критеріїв, на яких має базуватись будь-яка діяльність із забезпечення якості вищої освіти. По-третє, доцільно надати можливість брати участь у процесах забезпечення якості освіти всім зацікавленим сторонам. По-четверте, слугувати публічності і доступності всієї інформації з питань забезпечення якості освіти мають регулярний моніторинг і звітність ВНЗ, офіційних установ відомств, а також незалежних агенцій якості.

Враховуючи те, що на сьогодні в галузі вищої освіти України не існує жодної сертифікованої державою системи якості та відсутні незалежні агенції із забезпечення якості, одним з варіативних напрямів, що може слугувати підвищенню якості вищої освіти у вітчизняних ВНЗ та дозволить їм забезпечити конкурентоспроможність своїх випускників, має стати розробка та запровадження національної системи менеджменту якості відповідно до вимог міжнародного стандарту 180 9001-2000 "Системи менеджменту якості. Вимоги". Цей стандарт базується на восьми принципах тотального менеджменту якості (Total Quality Management (TQM), містить універсальні вимоги до систем якості і спрямований на забезпечення якості і підвищення задоволеності споживачів. Сприяти покращенню якості вищої освіти, серед іншого, може створення незалежних агентств з гарантування якості. Однак оперативне розв'язання цього питання в Україні виявляється доволі проблематичним з огляду на відсутність попереднього досвіду, подекуди замовчування важливої інформації та існуючої зарубіжної практики в цьому напрямі. Проте, діяльність таких агенцій могла б стати не лише альтернативою процедурі державного ліцензування та акредитації, але й здатна була сприяти вузам у підготовці до проходження комплексних перевірок та надавати їм потужну інформаційну підтримку.

Зважаючи на те, що імплементація стандартів європейської системи якості вищої освіти – це один з інноваційних заходів у процесі модернізації національної вищої школи, ми маємо враховувати той факт, що будь-які реформації в освітній царині – процес тривалий і кропіткий, якому можуть бути притаманні як надмірний ентузіазм, так і відчутний спротив, що інколи межує з відвертим опортунізмом. У цьому зв'язку спадають на думку слова Чічарда Паскаля: "Живі системи не можна примусити розвиватися лінійно. Непередбачувані обставини є неминучими. Тому завдання менеджерів полягає в тому, щоб навчитися тривожити організації, підштовхуючи їх до бажаних результатів та коригувати курс в міру розвитку подій" [13].

Україна сьогодні є частиною глобального освітнього ландшафту. "І якщо мріяти про якийсь український прорив, то цей прорив неможливий без України знань, без України досліджень і відкриттів. Ми мусимо конкурувати, інакше назавжди залишимося позаду", – наголошують І.Старовойт та Г.Миленька [14 : 19]. Йдеться про інноваційний поступ оновленої вищої освіти, здатної адекватно реагувати на виклики часу та оперативно й ефективно розв'язувати стратегічно важливі завдання.

Вищевикладена інформація дає підстави для висновку, що на сучасному етапі модернізації система вищої освіти України має бути орієнтована на забезпечення високого рівня якості, освітні інновації та наукові пошуки, чому має слугувати збереження фундаментальності і кращих здобутків національної вищої школи поряд і з сучасними європейськими інноваціями. Оновлення національної системи контролю якості вищої освіти має спиратись як на порівняльні критерії, механізми і методи їх оцінки відповідно до вимог ENQA, так і власні напрацювання і здобутки в цій галузі. Подальша імплементація європейських стандартів якості вищої освіти на українських теренах сприятиме наближенню власних напрацювань та новітнього європейського досвіду в питанні вироблення чітких стандартів якісної освіти. Доцільним, на наш погляд, є посилення уваги до таких напрямків роботи, як створення систем якості освіти різних рівнів; розробка систем менеджменту якості та створення незалежних агентств з гарантування якості вищої освіти. Тісна співпраця з європейською мережею з гарантування якості у вищій освіті, яка сьогодні виступає основним виразником освітніх прагнень європейської спільноти, має надати принципово нового виміру модернізаційним зрушенням у вітчизняній системі вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Реформа и развитие высшего образования. Программный документ. – Париж: Изд-во ЮНЕСКО, 1995.
2. Вища освіта України і Болонський процес: Навч. посіб. / Ант. кол.: М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д. Шинкарук, В.В. Грубінко, І.І. Бабін [за ред. В.Г. Кременя]. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004.
3. Закон України "Про вищу освіту" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2984-14>.
4. Кісіль М.В. Оцінка якості вищої освіти / М.В. Кісіль //Вища школа України. – 2005. – № 4(14). – С. 82-87.
5. Каменская Е. Обеспечение качества высшего образования: российский опыт в международном контексте / Е. Каменская // Alma Mater ("Вестник высшей школы"). – 2001. – № 6. – С. 16.
6. Похолов Ю.В. Обеспечение и оценка качества высшего образования / Ю.В. Похолов, А.И. Чучалин, С.Б. Могильшский, О.В. Боев // Высшее образование в России. – 2004. – № 2. – С. 12-27.
5. Політологічний словник: навч. посібн. для студ. вищ. навч. закл. / [за ред. М.Ф.Головатого та О.В. Антонока]. – К.; МАУП, 2005.
6. Communiqué of the Conference of Ministers responsible for Higher Education in Berlin on 19 September 2003. "Realising

the European Higher Education Area" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bologna-berlin2003.de/pdf/Communique1.pdf>.

7. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. – К.: Ленвіт, 2006. – 35 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.enqa.eu/files/ESG%20in%20Ukrainian.pdf>; [Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area](http://www.bologna-berlin2003.de/pdf/Communique1.pdf) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bologna-berlin2003.de/pdf/Communique1.pdf>.

8. Report to the London conference of ministers on a European Register of Quality Assurance Agencies [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.enqa.eu/pubs.lasso>.

1.9. Про невідкладні заходи щодо запровадження зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 31.12.2005 № 1312. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/cardnpd>; Про затвердження Плану дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року. Наказ Міністерства освіти і науки України № 612 від 13.07.2007 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/laws/MON_612_07.doc; Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні. Указ Президента України № 244/2008 від 20 березня 2008 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/7618.html>.

10. Bologna Process Stocktaking London 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfes.gov.uk/londonbologna>.

11. Болонський процес. Національний звіт: 2007-2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/education/higher/bolpr/zvit_2005_2007_ukr.doc.

12. Основні досягнення в системі вищої освіти України 2007-2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/education/higher/bolpr/dosvag_2007_2009_ukr.doc.

13. Паскаль Р. Законы природы и бизнеса // Искусство управления. – 2001. – № 3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.markus.spb.ru/navalochnaya/pascal1.shtml>.

14. Старовойт І., Миленка Г. Політика і стратегія оновлення вищої освіти в Україні / І. Старовойт, Г. Миленка // Вища школа. – 2008. – № 3. – с 19-23.

Подано до редакції 07.08.09

РЕЗЮМЕ

У статті аналізуються проблеми імплементації європейської системи забезпечення якості вищої освіти в Україні в контексті модернізації національної системи вищої освіти.

Ключові слова: якість вищої освіти, європейська система якості вищої освіти, імплементація, модернізація.

Г.І. Калиничева
ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ ОБЕСПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ОПИТ І ПЕРСПЕКТИВИ

РЕЗЮМЕ

В статье анализируются проблемы имплементации европейской системы качества высшего образования в Украине в контексте модернизации национальной системы высшего образования.

Ключевые слова: качество высшего образования, европейская система качества высшего образования, имплементация, модернизация.

Г. І. Kalinicheva
IMPLEMENTATION OF EUROPEAN QUALITY ASSURANCE SYSTEM IN UKRAINIAN HIGHER EDUCATION: EXPERIENCE AND PROSPECTS

SUMMARY

The article analyzes the issue on implementation of European quality assurance system of higher education in Ukraine in the context of modernizing the national system of higher education.

Keywords: quality of higher education, the European Quality Assurance System of higher education, implementation, modernization.
